

10. Dil ve kültür bağlamında mânilerde değerlerimiz üzerine bir inceleme

Dilek BAYRAKTAR¹

APA: Bayraktar, D. (2022). Dil ve kültür bağlamında mânilerde değerlerimiz üzerine bir inceleme. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö11), 145-157. DOI: 10.29000/rumelide.1146545.

Öz

Kültür, toplumun değerleri ile her zaman etkileşim hâlinindedir, bu sayede canlılığını korur. Değerlerin yaşatılmasında sözlü kültürün payı oldukça önemlidir. Atasözlerimiz, ninnilerimiz, bilmecelerimiz, türkülerimiz, mânilerimiz, masallarımız vb. sözlü edebiyat ürünleri bu değerlerin aktarılmasında büyük rol oynar. Kültürümüzü tanımamızda, geliştirmemizde ve aktarmamızda bu edebî türlerin rolü vardır. Söyleyiş ustalığı ile dile getirilmiş olan mâniler türlü iletilerle de içerisinde Türklere özgü algılayış, inanış biçimlerini ve değerleri barındırmaktadır. Doldurma dizeler olarak adlandırılan ilk iki dizede bile mâniler hayat ile ilişkili ve iç içedir. Anonim halk edebiyatının bir ürünü olan mânilerin dil ve kültür bağlamında ilişkili olduğu değerler dünyasını ortaya koymayı amaçlayan bu araştırma betimsel niteliktedir. Veri toplama aracı olarak doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışmada mânilerin öncelikle sosyal değerler, dil ve kültürle ilişkisi açıklanmıştır. Değerlerin dildeki ifadelerine nasıl yansıdığı üzerinde durulmuştur. Mânilerin edebiyatımızdaki yeri ve konularına göre tasnifleri belirttikten sonra mâniler, taşıdıkları değerler bakımından incelenmiştir. Buna göre; mânilerin taşıdıkları kültür kodları bakımından da değerlerin aktarıcısı olduğu görülmüştür. Mânilerin; *yâre (eşe) vefalılık, anne babaya saygı ve sevgi duymak, dürüstlük, helali bilme, haramlardan kaçınma, sabır, merhametli olma, aile birliğine önem verme (yalnızlığı sevmeme), nasihat verme, gıybetin yerilmesi, açık sözlülük, fedakârlık, hile ve yalanı knama, olumlu düşünme (ümitvar olma), yardımseverlik, dünyanın geçiciliği, hayır ve duada bulunmak, tath dillilik, güler yüzlülük, son gülenin iyi gülmesi, cimriliğin yerilmesi, iffeti koruma* değerlerini özlü bir şekilde dile getirdikleri belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Dil ve kültür, mâniler, değerler

An examination on our values in manis in the context of language and culture

Abstract

Culture is always in interaction with the values of the society, so it preserves its vitality. The share of oral culture is very important in keeping the values alive. Our proverbs, lullabies, riddles, folk songs, manis, tales etc. Oral literature products play a major role in the transmission of these values. These literary genres have a role in our recognition, development and transmission of our culture. Manis, which are expressed with a mastery of pronunciation, contain Turkish-specific perceptions, beliefs and values with various messages. Even in the first two lines, which are called filling lines, the manis are related and intertwined with life. This research, which aims to reveal the world of values, which is a product of anonymous folk literature, in the context of language and culture, is descriptive. Document analysis method was used as data collection tool. In this study, first of all, the relationship of manis with social values, language and culture is explained. It has been focused on how values are

1 Doktora Öğrencisi., Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi (İstanbul, Kırgızistan), dilekbayraktar22@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-2076-4724 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 21.06.2022-kabul tarihi: 20.07.2022; DOI: 10.29000/rumelide.1146545]

reflected in expressions in the language. After stating the place of the manis in our literature and their classification according to their subjects, the manis were examined in terms of the values they carried. According to this; it has been seen that the manis are the transmitter of values in terms of the cultural codes they carry. Manis has been determined that they concisely expressed the values of ; loyalty to spouse, respect and love for parents, honesty, knowing what is halal, avoiding haram, patience, being merciful, giving importance to family unity (not loving loneliness), giving advice, condemning backbiting, frankness, self-sacrifice, condemning cheating and lying, positive thinking (being hopeful), benevolence, the transience of the world, praying, being soft-spoken, smiling, having a good laugh at the last laugh, reproaching stinginess, and protecting chastity.

Keywords: Language and culture, manis, values

1. Giriş

Türk dili ve kültürü binlerce yıl varlığını sürdürmüştür; düşünce, sanat ve edebiyat eserleri ile zenginleşmiş ve kökleşmiştir. Dili ve kültürü şekillendiren de toplumsal değerler olmuştur. Sözlü geleneğin içinde yer alan anlatıların, destan, masal, halk hikâyelerinin; mâni, ninni, türkü, bilmece ve diğerlerinin dilinde bu değerler belirgin bir biçimde görülmektedir. Bunun sebepleri arasında Türklerin, değerlerini korumaya ve yaşatmaya verdikleri önemi sayabiliriz.

Türklerin sözlü edebiyatında hâlâ devam eden mâni söyleme geleneği ise halkımızın hem kültürüne sahip çıktığını hem de kültürü güncelleyip dönüştürme becerisine sahip olduğunu göstermektedir. Mâniler, sözlü kültürün özlü taşıyıcılarıdır. Mânilerimizde bizim hayat tarzımız, düşünce biçimimiz saklıdır. Türk halkı kederde, neşede, düğünde, ölümden duygu ve düşüncelerini bu dört dizelik şiire sığdırmıştır.

Mânilerimizde coşkulu ruh hâlimizi, sevdamızı, sevme biçimimizi, eşlerimize gösterdiğimiz vefayı, yardımseverliğimizi, ümitvar olmamızı, annemize duyduğumuz sevgiyi, saygıyı, tatlı dile ve güler yüze verdiğimiz değeri, sabrın öğütlenmesini, helal ve haramı bilmeyi, cimrilik etmemeyi ve daha pek çok bize has duyuş ve düşünüş biçimlerimizle, değer anlayışımızı buluyoruz. Kültürümüzün vazgeçilmez parçası olan değerlerimiz mânilerin dizelerinde ve onların söz varlığında belirgin bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

1.1. Dil, düşünce ve kültür ilişkisi

Her milletin kendine mahsus duyuş, düşünme, algılama, inanma, kavrama ve öğrenme biçimleri vardır. Bu durum onun millet olma özelliği ile yakından ilişkilidir. Dil ise, tıpkı kültür gibi bir milletin aynasıdır. “*Konuş, seni tanıyayım.*” sözü ile anlatılmak istenen de budur. Toplumda ne varsa dile sirayet eder.

Dile getirilemeyen şey düşünülemeyen şeydir. Yani dil ile ifade edilemeyen şey düşünülemeyen şeydir. Aristoteles’in dediği gibi: “Dilde olmayan düşüncede de yoktur (Hocaoğlu, 2006, s. 8).” Bu etkileşim iki yönlüdür. Türkçenin yaklaşık beş bin yıllık tarihi ve bu tarihî süreçteki varlığı bunun ispatıdır.

3500 yıllık hayatı bozkır şartları içinde geçen Türk topluluğunun kendine mahsus bir kültür tipi vardır. Buna Türklerin yaşadığı sahadan dolayı “*bozkır kültürü*” denir (Kafesoğlu, 1997, s. 214). Türk kültüründe ve dilinde at, koyun, demir, bozkır, kurt ve teşkilat, düzen, iş bölümü, liderlik, modüler düşünce varlığını daima hissettirmiştir (Başer, 2011, s. 27).

Grup davranışlarımızda, zihniyet ve psikolojimizin işleyişinde eski göçebelik yaşantımızın belirleyici bir etkisi olduğunu öne süren Göka, Türklerin tarihleri boyunca değişime direnç gösteren davranışları bulunduğunu belirtiyor. Ona göre bu davranışları da eski inançları (Eski Türk Dini), soy sop tarzı örgütlenmeleri, göçebe-hayvancı-savaşçı toplumsal özellikleri, yazıya değil söze dayanan kültür yapıları belirliyor (Göka, 2017, s. 100).

Belirli durumlarda kullanılan ifadeleri belirleyen, onları standart hâle getiren, ilgili toplumun gelenek ve görenekleridir, kültürel yapısıdır. Bu standartlaşma en çok, selamlaşma ve hitap şekillerinde, teşekkür ya da tebrik ifadelerinde, mutluluk veya başarı dilemeyle ilgili söz ve davranışlarda, konukların karşılanması ve uğurlanmasında, tanışma ya da birini diğerine tanıtmaya ritüellerinde, vedalaşma durumlarında, başsağlığı dileme, kompliman yapma ve benzeri gündelik rutin davranışlarda kendisini gösterir (Selçuk, 2007, s. 504).

Toplumun dili, o toplumun ruhu, ruhu da, o toplumun dilidir. O hâlde, sosyalleşme sürecinde öğrenilen ya da öğretilen dilsel ve dil dışı davranış kalıpları çoğunlukla toplumsaldır, toplumun ruh dünyasında olanlardır. Bu nedenle bireylerin iletişim davranışları da genellikle toplumsal olana koşut olarak biçimlenir veya öyle olması beklenir.

Wirtgenstein, “...konuşmak bir hareketin, eylemin veya yaşam biçiminin bir parçasıdır.” demektedir. Türkçede *üslub-ı beyan*, *ayniyle insan* şeklinde ifadesini bulan bu saptama, tek başına bir birey için düşünülebileceği gibi, toplumun geneli açısından da düşünülebilir. Çünkü bir toplumun söz dağarcığında bulunan sözcük ya da ifade kalıpları, o toplumun yaşam biçiminin dile yansımından başka bir şey değildir. Başka bir deyişle, yeri geldiği zaman kullanılan bir atasözü veya deyim, ya da belirli durumlarda kullanılan klişeleşmiş ifadeler, ait olduğu toplumun yaşamından, gelenek ve göreneklerinden birer kesittir aslında. Örneğin Türkçedeki “*Tanrı misafiri*” kavramı Türk kültüründe toplumumuzdaki misafire verilen önemin bir göstergesidir veya “*Allah’ın emri, Peygamber’in kavliyle...*” şeklinde devam eden ifade kalıbı, Türk toplumundaki kız isteme geleneğine işaret eder. Batı dillerinde karşılığı olmayan bu ve benzeri deyişlerle ilgili yüzlerce örnek verilebilir. Aynı şekilde başka dillerde bulunmasına rağmen, Türkçenin söz varlığında yer almayan çok sayıda sözcük veya ifade kalıbı olduğunda da kuşku yoktur (Selçuk, 2007, s. 505).

Bu çalışmada; dil ve kültür bağlamında mânilerimizde değerlerimiz ele alınmıştır. Günümüzde de mâni söyleme geleneği çerçevesinde varlığını sürdüren ve anonim halk edebiyatının bir ürünü olan mâniler, taşıdıkları değerler bakımından incelenmiştir.

1.2. Sosyal değerlerin dil ve kültürle ilişkisi

Dil ve kültürün şekillenmesinde toplumsal değerlerin yeri ve önemi yadsınmaz. Aynı zamanda toplumsal değerler kültürün içerisinde hayat ve anlam bulur. Günlük hayatımızda ve kültürün anlaşılmasında değerler büyük öneme sahiptir. Sosyal değerler ve kültür arasında bir etkileşim söz konusudur.

Değer kavramı Türkçe Sözlük’te “Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü” olarak tanımlanmıştır (TDK, 2011, s. 607).

Halstead ve Taylor’a göre değer kavramı; davranışlara genel anlamda kılavuzluk eden ilke ve temel inançlar, belirli eylemlerin iyi ya da istenilen olduğuna karar verilmesini sağlayan standartlar için kullanılır (Halstead & Taylor, 2000, s. 169).

Hitlin ve Piliavin'e göre değerler genellikle diğer sosyal ve psikolojik fenomenlerle birbirine bağlıdır ve kendi içinde tarihsel ve kültürel değişikliğe sahiptir (Hitlin & Piliavin, 2014, s. 360).

Değerler, kültürel olarak şekillendirilmiştir ve aynı zamanda kültür üzerinde de yönlendirici olarak etki etmektedir. Bu bakımdan değerler, belli bir kültürün gelişme süreci içinde şekil almaktadır (Özensel, 2003, s. 231).

Kültürel anlamda değer, topluluğun nasıl davrandığı, duyduğu ve düşündüğüdür. Bu açıdan değerler bir toplumu başkalarından ayıran ve ona kimlik kazandıran örf, âdet ve geleneklerdir (Çavdarıcı, 2002, s. 12).

Sosyal değerler, neyin doğru, neyin yanlış, neyin iyi, neyin kötü, neyin güzel, neyin çirkin, neyin adil olduğu konusunda genel yargılara varma olanağı tanırlar. Toplum yaşamında hemen her şey, bu değerlere göre algılanır. Böylelikle bireyler yaşamın anlamını öğrenirler (alıntılayan Yazıcı, 2014, s. 211).

Kültür nasıl ki bir milletin tarihî süreç içinde meydana getirdiği maddi ve manevi değerlerin toplamı ise dil de bu değerlerin nesilden nesle aktarılmasını sağlayan önemli bir vasıttır. Dolayısıyla sosyal değerlerle kültür ve dil arasında her zaman devingen bir ilişki vardır. Bir toplumun değerleri, o toplumun kültürünün normatif yönünü oluşturmaktadır. Soyut olan sosyal değerler önce yargılar yoluyla dildeki ifadelere yansımakta, zamanla toplumsal kurumlara dönüşmekte ve ardından davranışlarla somutlaşmaktadır (Yazıcı, 2014, s. 220).

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının “*Müfredatta Yenileme ve Değişiklik Çalışmalarımız Üzerine*” başlıklı çalışmasında yenilenen müfredatlarda değerler ve değerlerle ilişkili tutum ve davranışlar şu şekilde belirtilmiştir (MEB, 2017, s. 24):

adalet (adil olma, eşit davranma, paylaşma); **dostluk** (diğerkâmlık, güven duyma, anlayışlı olma, dayanışma, sadık olma, vefalı olma, yardımlaşma); **dürüstlük** (açık ve anlaşılır olma, doğru sözlü olma, güvenilir olma, sözünde durma); **öz denetim** (davranışlarını kontrol etme, davranışlarının sorumluluğunu üstlenme, öz güven sahibi olma, gerektiğinde özür dileme); **sabır** (azimli olma, tahammül etme, beklemeyi bilme); **saygı** alçakgönüllü olma, başkalarına kendine davranılmasını istediği şekilde davranma, diğer insanların kişiliklerine değer verme, muhatabının konumunu, özelliklerini ve durumunu gözetme); **sevgi** (aile birliğine önem verme, fedakârlık yapma, güven duyma, merhametli olma, vefalı olma); **sorumluluk** (kendine, çevresine, vatanına, ailesine karşı sorumlu olma; sözünde durma, tutarlı ve güvenilir olma, davranışlarının sonuçlarını üstlenme); **vatanseverlik** (çalışkan olma, dayanışma, kurallara ve kanunlara uyma, sadık olma, tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma, toplumu önemseme) **yardımseverlik** (cömert olma, iş birliği yapma, merhametli olma, misafirperver olma, paylaşma)

Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda değerler, öğretim programlarının perspektifini oluşturan ilkeler toplamı olarak ele alınmıştır. Kökleri geleneklerimiz ve dünümüz içinde, gövdesi ve dalları bu köklerden beslenerek bugünüme ve yarınlarımıza uzanmaktadır. Temel insani özelliklerimizi oluşturan değerlerimiz, hayatımızın rutin akışında ve karşılaştığımız sorunlarla başa çıkmada eyleme geçmemizi sağlayan kudretin ve gücün kaynağıdır (Türkçe Dersi Öğretim Programı, 2018).

1.3. Mani söyleme geleneği ve mânilerin özellikleri

Edebiyat ürünleri bir dilin imkânlarını, zenginliğini, güzelliğini gösteren en önemli araçlardır. Dilin tanınması, öğrenilmesi, o dille ilgili eserlerin okunarak içselleştirilmesi ve en önemlisi sosyal yaşamda bir iletişim aracı olarak kullanılması çok önemlidir (Göçer, s. 55).

Türk halk şiirinin en temel türlerinden biri olan mâni, hemen her konuda söylenebilir olması, hem kısa hem de söyleniş kolaylığına sahip olmasından dolayı oldukça yaygın bir kullanım alanına sahiptir. Bu özelliklere bağlı olarak mâni söyleme geleneği, Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde hâlâ devam ettirilmesinin yanında, Türk dünyasının değişik yerlerinde de bazı farklılıklarla sürdürülmektedir. Mâniler, söylendikleri bölgelerin kültürel yapısının izlerini taşımalarından dolayı, nesiller arasında kültürel bir köprü vazifesi üstlenmekte ve buna bağlı olarak da gelenek bütün canlılığıyla devam etmektedir (Ath, 2013, s. 756).

Yapılan çalışmalarda mânilerin daha çok şekilsel özelliklerine göre tanımlandıkları görülmektedir. “Çoğunlukla 7'li hece ölçüsü ile söylenmeleri, tek dörtlükten meydana gelmeleri, anonim halk edebiyatının bir ürünü olmaları ve uyak düzeninin (aaba) olması” mânilerin en yaygın tanımını vermektedir.

Mânilerin ilk iki dizesi asıl söylenmek istenene hazırlık mahiyetindedir. Bu ilk iki dize de Türklerin yaşamından, doğa ile birlikteliklerinden önemli izler taşımaktadır. Bu sebepten araştırmacıların bir kısmı sözü edilen dizelere “doldurma” denmesine karşı çıkmışlardır. Sınıflandırılmalar da çoğunlukla mâninin yine bu şekilsel özellikleri dikkate alınarak yapılmaktadır; düz mâni, kesik mâni, artık mâni vb.

Pertev Naili Boratav, mânilerin söylenmesine vesile olan yerlere ve şartlara göre çeşitlerini şöyle sıralamıştır: Niyet, fal (yorum) mânileri, sevda mânileri, iş mânileri, bekçi ve davulcu mânileri, İstanbul'da bazı sokak satıcılarının mânileri, İstanbul Meydan Kahvelerinin cinaslı mânileri, Doğu Anadolu'da hikâye mânileri, mektup mânileri (Boratav, 1969).

Kaya, mânileri konularına göre şu şekilde sınıflandırmıştır: *Sevda mânileri, şehir mânileri, cinsel konulu mâniler, ramazan mânileri, millî hislerle söylenmiş mâniler, mektup mânileri, hayvanlarla ilgili mâniler, askerlik mânileri, gelin-kaynana mânileri, tathırlarla ilgili mâniler, öğüt mânileri, sosyal konulu mâniler, felek için söylenmiş mâniler, isimlerle kurulu mâniler, gurbet mânileri, anne için söylenmiş mâniler, sünnet mânileri, meslek mânileri, vd* (Kaya, 2019, s. 8).

Alperen Uluer Yaşar, mânileri temalarına göre şu başlıklar altında sınıflandırmıştır:

Aşk/sevgi (ideal aşk, imkânsız aşk, karşılıksız aşk), kadın (sevgili kimliğiyle kadın, anne kimliğiyle kadın, gelin-kaynana kimliğiyle kadın, cinsel kimliğiyle kadın), yalnızlık/yoksunluk, inanç/inançsızlık, vatan, ölüm, sosyal yapı ve tenkit kültürü (Yaşar, 2018, s. 42).

Atâ Çatıkkaş, konularına göre bazı mânileri şöyle belirlemiştir: Ayrılık, aşk, zaman, talihsizlik, beddua, nasihat, hasret (Bilge, 1996, s. 32-33).

Nevzat Gözaydın'a göre mâniler, mânici, mâni yakıcı, mâni düzücü denilen kişiler tarafından doğmaca olarak ve özel bir ezgi ile söylenmektedir (Gözaydın, 1989, s. 21). Boratav, mânicileri masalcılara benzetmektedir. “Bunlar mâni söylemekte usta kişilerdir; belleklerinde çok mâni vardır. Kendiliğinden yeni mâniler düzecek güçte yaratıcıdırlar ama bu işi geçim aracı yapmış değillerdir. Meydan şairleri ve

mâni düzen âşıklar dışında bütün bu manicilere adsız ozanlar diyebiliriz ve öyle sanıyoruz ki bunların çoğunluğu kadınlardır (Boratav, 1969, s. 193).

2. Yöntem

Anonim halk edebiyatının bir ürünü olan mânilerin dil ve kültür bağlamında ilişkili olduğu değerler dünyasını ortaya koymayı amaçlayan bu araştırma betimsel niteliktedir. Veri toplama aracı olarak doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım & Şimşek, 2013, s. 217).

Bu çalışmada, doküman incelemesinde Atâ Çatıkkaş'ın hazırladığı Kilisli Rıfat Bilge'nin "**Mâniler**" adlı eseri ile "*Türk Dili Halk Şiiri Özel Sayısı*"nda Nevzat Gözaydın'ın "**Anonim Halk Şiiri Üzerine**" adlı bölümde geçen mâniler incelenmiştir. Bu kaynaklardaki mâniler dil ve kültür bağlamında değerlerimizle ilişkilendirilerek belirlenmiş ve bu mânilerin doküman analizi yapılmıştır.

2.1. Verilerin çözümlenmesi

Araştırmanın amacına bağlı olarak değişik analiz birimleri söz konusudur: sözcük, tema, karakter, cümle veya paragraf, madde ve içerik (Yıldırım & Şimşek, 2013, s. 229). Çalışmada mânilerde geçen sözcüklerin kullanıldığı içerik dikkate alınmıştır. Verilerin çözümlenmesinde "*var veya yok*" tekniğinden yararlanılmıştır. "Var veya yok" tekniği; araştırılan kategori, dokümanda mevcut ise "1" mevcut değilse "0" değeri verilmesine dayalıdır (Yıldırım & Şimşek, 2013, s. 230).

Verilerin analizinde Atâ Çatıkkaş'ın hazırladığı Kilisli Rıfat Bilge'nin "**Mâniler**" adlı eserindeki mâniler ile "*Türk Dili Halk Şiiri Özel Sayısı*"nda Nevzat Gözaydın'ın "**Anonim Halk Şiiri Üzerine**" adlı bölümde geçen mâniler kullanılmıştır. Bu eserlerde geçen tüm mâniler okunmuştur. Daha sonra bu mânilerin içerikleri dikkate alınarak dil ve kültür bağlamında ilişkili olduğu toplumsal değerleri taşıyıp taşımadıkları belirlenmiştir. Mâniler, belirlenen bu değerler kategorisine göre tasnif edilmiştir.

3. Bulgular

Bu bölümde sözlü kültür ürünlerinden olan mâniler incelenmiştir. Mânilerin sözel-dilsel boyutuyla birtakım sosyal değerleri taşıdıkları görülmüştür. Bu değerler ve bunlarla ilişkilendirdiğimiz mâniler aşağıda verilmiştir.

Yâre (eşe) vefahlık			
Eskişehir'i gezeli Gördüm nice güzeli Oranın güzelleri Vefahlıdır ezeli.	Biçare bağda dara Yâr zülfün bağda dara Bir vefalı yâr için Mısır, Şam, Bağdat ara	Asmaya Öter bülbül asmaya Bir salkım üzüm için Minnet etmem asmaya Ben o yârden vazgeçmem Götürseler asmaya	Ayna attın çayıra Güneş vurdu bayıra Bizi kul ayıramaz Meğer ölüm ayıra

Sabun koydum leğene Bak başıma gelene Ben gönülmü vermişim Kadir kıymet bilene	Deniz dibi minare Dalga vurdu divare Ben yârimden vazgeçmem Eller dursun kenare	Ben eli Ben elinde ben eli Geldi başıma sevda Kınar iken ben eli Cihan bir yana gelse Çekmem yârden ben eli	Rafta var altın sini Yar sever misin beni Her teline bin altın Verseler vermem seni
Gülüm kurutmam seni Suda çürütmem seni Senelerce görmesem Yine unutmam seni	Sular gibi akamam Ölmeden bırakamam Melek olsa özgeye Yüzüm dönüp bakamam	Çekmecemi açamam İnci mercan saçamam Dünya malın verseler Ben yârimden geçemem	Fesleğeni biçerim Yolum budur geçerim Ne gayrı yâr severim Ne senden vazgeçerim
Deniz mil ile olur Sevda dil ile olur Bu gözler çoğun görür Gönül biriyle olur			

<i>Anne babaya saygı ve sevgi duymak</i>			
Ana başta taç imiş Her derde ilaç imiş Bir evlat pîr olsa da Anaya muhtaç imiş	İşim gören akçamdır Altın sarı goncamdır Ana baba sevilir Kalem ile bahçemdir	Kekliğim seker ağlar Tüyünü döker ağlar Anasız gelin olan İçini çeker ağlar	Şu dağlar garip dağlar İçinde garip ağlar Kimse garip olmasın Garip için kim ağlar Ağlar ise anam ağlar Küsuru yalan ağlar
Anam beni büyüttü Babam beni okuttu İkisinin acısı Gözüm yaşın kuruttu	Gözlerim akar durmaz Yollara bakar durmaz Gitti gül yüzlün baba Yüz yalvar yakar durmaz	Evimizin önü marul Sular akar harıl harıl N'olur anam gel bir daha Kızım diye bana sarıl	

<i>Dürüstlük</i>	
Ay doğar sini sini Severim birisini Cellat boynumu vursa Söylerim doğrusunu	Ele al kemanın kur At okun bağrıma vur Elindedir söz verme Söz verirsen sözde dur

<i>Helali bilme, haramlardan kaçınma</i>	
Hilale bak hilale Cemale bak cemale Haramdan hayır gelmez Helale bak helale	Gör bir felek hilali Başında tabla perçem Tende gömlek helali Harama göz dikme ki Mevla'm versin helali

Sabır		
Kan oldu gözüm yaşı Ezildi bağrım başı Acele etme kardaş Sabırdır işin başı	Şu dağın yoluna bak Çiçeğin moruna bak Sabreyle deli gönül Her şeyin sonuna bak	Gözlerim yaşa katlan İş düştü başa katlan Her demde bahar olmaz Bir dem de kışa katlan

Merhametli olma	
Yeşil sarmış başına Mailim samur kaşına Kıyma merhamet eyle Şu benim genç yaşına	Hayalin aklım aldı Fırakın bağrım(ı) deldi Gel kuzum yâr canım yâr Merhamet çağı geldi

Aile birliğine önem verme, yalnızlığı sevmeme		
Elmayı ata ata Şeftali sata sata Yanım sırtım ağrıdı Yalnız yata yata	Dereler dolmayaydı Çiçekler solmayaydı Ölüm Allah'ın emri Ayrılık olmayaydı	Bahçesiz bârsız adam Ayvasız narsız adam Kalaysız kaba benzer Dünyada yârsız adam

Nasihat verme			
Tut sözüm canlar canı Hüsün tutsun cihanı Sevme her gördüğünü Candan seveni tanı	Bilene ver Bülbülü gülüne ver Gönül bir padişahtr Kadrini bilene ver	Gel bakma kimseye hor Halkı yorma kendin yor Yıkmak için çok düşün Yıkmak kolay yapmak zor	Yâr bahçesinde güldür Âşıkları bülbüldür Yârin kıymetini bil Yâr sevmesi müşküldür
Kahveyi pişirmeden Köpüğün taşınmadan İnsan gönül verir mi Düşünüp taşınmadan	Saçın yüzün boyar var Aptal eder soyar var Kargayı bülbül sanma Gözceğizin oyar var	Karşıda koyun kuzu Kıvr kıvr boynuzu Mala tamah etmeyin Dengine verin kızı	

Gıybetin yerilmesi
Elli saydım yüz yüze Bazı yüz güzel olur Hiç benzer mi yüz yüze Niçin gıybet ederler

Hiç bakmaz mı yüz yüze

Açık sözlülük

Karanfil ekdim tasa Güzellik gitti yasa Güzelsin kusurun yok Birazcık boyun kısa	Leblebi koydum tasa Doldurdum basa basa Benim yârim pek güzel Azıcık boyu kısa	Atım vardır rahtım yok Sana göre tahtım yok Gerdana sinek konmuş Sinek kadar bahtım yok
Oğlan var git işine Düşme benim peşime Altından hilal olsan Seni takmam başıma	Maniyi baştan söyle Kalemi kaştan söyle Karnımın açlığı var Ekmekten aştan söyle	Atımın başlığı yok Gönlümün hoşluğu yok Ben dilberi sevemem Cebimin harçlığı yok

Fedakrlık

Antep'in baklavası
Gümüşten oklavası
Gaziantep şehrimiz
Fedakrlar yuvası

Hile ve yalanı kınama

Yozgat'm kheylanı
Sanki bir dağ alanı
Yozgathlılar sevmezler
Hile ile yalanı

Olumlu düşünme (mitvar olma)

İzmir'in kalayı var Güzeller alayı var Merak etme ey gönül Her şeyin kolayı var.	Baba naçar ağlama Gündür geğer ağlama Bu kapıyı kapatan Bir gün açar ağlama	şu karlar erir m'ola Gidenler gelir m'ola Murad verici Mevla'm Muradım verir m'ola
---	--	---

Goncanın hârına bak Bülbülün zârına bak Elem çekme nazlı yâr Hak kerim yanına bak	Çayın ardı murattır Söze gelmezi inattır Bu aylar böyle gitsin Gelen ay selamettir	Bir yüzden Bir gerdandan bir yüzden Hakk'ın keremi çoktur İhsan eder bir yüzden Âşığına cevreden Elbet bulur bir yüzden
Yaradan Tabip anlar yaradan Muradım ihsan eder Elbet beni Yaradan	İzmir'in kalayı var Güzeller alayı var Düşünme behey gönül Her işin kolayı var	Bahçelerde kereviz Yaprağını deleriz Elem çekme nazlı yâr Biz murada ereriz

Yardımseverlik

Bergama hep mildir Beni söyleten dildir İki elin kan olsa Bana hâlini bildir.	Gör düğünü Gör, doyur gördüğünü Mert oğlu mert söylemez Namerde gördüğünü
--	--

Dünyanın geçiciliği

Lalenin dünyası ne Aldanma dünyasına Dünya benim diyenin Dün gittim dün yasına	Akşamın vakti geçti Her gelen baktı geçti Nice can, nice sultan Tahtın bıraktı geçti	Sabahtır ezana bak Kabrimi kazana bak Azrail'in suçu ne Defteri yazana bak
Ya sinden Mim eliftir ya sinden Güzel bana bir su ver Erenlerin tasından Sana kaftan biçeyim Dibaların hasından Dünya benim diyenin Şimdi geldim yasından	Topu boş Atar topçu topu boş Ahretin mamur eyle Bu dünyanın topu boş	Bedir olan aya kalmaz Bed sarhoş aya kalmaz Begim ehl-i Hak olan El alur ayak almaz Bu bir fâni dünyadır Yoksula baya kalmaz

Hayır ve duada bulunmak

Çevirdi boran beni Tanımaz gören beni Kâbe'yi tavaf etsin Bu günde soran beni
--

Tath dillilik, güler yüzlülük		
Şu dağlar kireç olsa Derdime ilaç olsa Benim sevdiğim dilber Yüzüme güleç olsa	Evdeki kireç ile Yüzünü güleç eyle İşte ben ölüyorum Bana bir ilaç eyle	Bir elmam var değirmi Şu gelen yâr değil mi Yârin şirin sözleri Derde yarar değil mi
Entarisi enden iyi Buldun mu benden iyi Ben de bir yâr seveyim Gülmesi senden iyi	Evleri oymak oymak Olur mu yâre doymak Benim yârim bir dane Ağzı şeker dil kaymak	A benim gül efendim Dili bülbül gel efendim Ne kadar sevmez isen Yüzüme gül efendim

Son gülenin iyi gülmesi	
Lahuri şahn eni Sitem öldürdü beni Kırk yılın bir günü var Elbet görürüm seni	Şu dağın yoluna bak Çiçeğin moruna bak Elem çekme nazlı yâr Her şeyin sonuna bak

Cimriliğin yerilmesi		
Aman aman Yozgath Şeftalisi pek tath İstedim de vermedi Ne de malı kıymetli	Ay doğar bedir Allah Her şeye kadir Allah Varyemez malını Yiyene yedir Allah	Bülbüllerin yası var Şu gönlümün pası var Zengin mala güvenir Fakirin Mevlâ'sı var

İffetini koruma	
Antakya'da muz olur Fabrikada buz olur Peşim sıra dolaşma Arkamızdan söz olur.	Yüzüne Ellisine yüzüne Hasret oldum göreyim Tutma elin yüzüne Senden gayrı güzelin Bakmazım ben yüzüne

4. Tartışma ve sonuç

Edebiyat, toplumsal varlık olan insana ve onun hayatına öneriler getirmektedir. Toplumun yaşantısını belirlemeye çalışmakta, insanlara kimlik sunmakta ve yeni bir yaşantı düzlemi oluşturmaktadır (Feyzioğlu, 2017, s. 55).

Kültür, toplumun değerleri ile her zaman etkileşim hâindedir, bu sayede canlılığını korur. Değerlerin yaşatılmasında sözlü kültürün payı oldukça önemlidir. Atasözlerimiz, ninnilerimiz, bilmecelerimiz, türkülerimiz, mânilerimiz, masallarımız vb. sözlü edebiyat ürünleri bu değerlerin aktarılmasında büyük rol oynar. Kültürümüzü tanımamızda, geliştirmemizde ve aktarmamızda bu edebî türlerin rolü vardır.

Yapılan literatür taramasında, mânilerin içlerinde taşıdıkları değerler bakımından ele alınıp incelendiği bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmada sözlü halk kültürünün önemli ürünlerinden olan mânilerde yer alan değerler araştırılmıştır.

Anonim halk edebiyatı ürünlerinden mâniler bu çalışmada sözlü halk şiirinin bir verimi olarak dil kültür bağlamında içinde barındırdıkları sosyal değerler bakımından incelenmiştir. İncelenen mânilerde en çok *yâre (eşe) vefalılık* değerine rastlanmıştır. Çoğunlukla aşk, aşk acısı, yâre kavuşma özlemi, eş sevgisi, yalnızlık konularının işlendiği mânilerde bunların tensel bir yakınlık ve sevgiden çok duygusal anlamda bağlılık açısından ele alındığı görülmüştür. Sevginin bu yönde ele alınış biçimini dil ve kültür bağlamında değerlerimizle ilişkilendirecek olursak: “Biz sadece dıştan bakıp okumuyoruz dünyayı; bir şeyin özüyle, içiyle, manasıyla da ilgileniyoruz.”

Mânilerin; *yâre (eşe) vefalılık, anne babaya saygı ve sevgi duymak, dürüstlük, helali bilme, haramlardan kaçınma, sabır, merhametli olma, aile birliğine önem verme (yalnızlığı sevmeme), nasihat verme, gıybetin yerilmesi, açık sözlülük, fedakârlık, hile ve yalanı kınama, olumlu düşünme (ümitvar olma), yardımseverlik, dünyanın geçiciliği, hayır ve duada bulunmak, tath dillilik, güler yüzlülük, son gülenin iyi gülmesi, cimriliğin yerilmesi, iffeti koruma* değerlerini özlü bir şekilde dile getirdikleri belirlenmiştir.

Bu çalışmada mâniler, dili ve kültürü besleyen değerlerimiz bakımından incelenmiştir. Araştırma sonucunda ortaya koyulan değerlerin 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan kök değerlerle de ilişkili olduğu görülmüştür.

Bu çalışmada belirlediğimiz mâniler, ilköğretimin seviyeye uygun her kademesinde Türkçe öğretiminde yardımcı materyal olarak kullanılabilir. Ders kitaplarında bu metinlere yer verilebilir. İncelememiz dışında bırakılan mânilerimizin yer aldığı, derlendiği kaynaklar araştırılabilir. Bu çalışmada yer verilemeyen daha başka “*değerler*”e de mâniler üzerine yapılacak diğer anlatı çözümlemeleri ve doküman incelemeleri doğrultusunda yer verilebilir.

Kaynakça

- Atlı, R. (2013). Taşköprü (Kastamonu)'de Mânî Söyleme Geleneği. *Turkish Studies*, 8(1), 755-774.
- Başer, S. (2011). *Türk İnanma ve Anlama Modeline Dair*. İstanbul: İrfan Yayıncılık.
- Bilge, K. (1996). *Mâniler*. (A. Çatıkkaş, Dü.) İstanbul: MEB.
- Boratav, P. N. (1969). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Çavdarıcı, M. (2002). *Türkiye'de Sosyal Değerlerin Aşınması ve Kültür Sömürgeciliği*. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. Isparta.
- Feyzioğlu, N. (2017). İdeoloji, Mantalite, Tarih ve Anlatı Kavramları Çerçevesinde Türkü (Halk Şarkısı) Biçimi. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, 3(1), 49-63.
- Göçer, A. (tarih yok). *Dil-Kültür İlişkisi ve Etkileşimi Üzerine*. *Türk Dili*, 50-57.
- Göka, E. (2017). *Türklerin Psikolojisi*. İstanbul: Kapı Yayınları.

- Gözaydın, N. (1989). Anonim Halk Őiri zerine. Türk Dili Türk Halk Őiri zel Sayısı (s. 1-104). içinde Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları (Ocak-Haziran).
- Halstead, M., & Taylor, M. J. (2000). Learning and Teaching about Values: A Review of Recent Research. *Cambridge Journal of Education*, 30(2), 169-202.
- Hitlin, S., & Piliavin, J. A. (2014). Values: Reviving a Dormant Concept. *Annual Review of Sociology*, 30, 359-393.
- Hocaoğlu, D. (2006). Dil zerine Notlar. İnsan, Dil ve Cemiyet; Aveyronlu Victor. (Bu ders notu, Yeniçağ'da 25 Ağustos-22 Eylül 2006 tarihleri arasında tefrika edilen on üç bölümlük yazı dizisi içerisinden düzenlenerek oluşturulmuştur).
- Kafesoğlu, İ. (1997). Türk Mill Kültürü. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kaya, D. (2019). Türk Dünyası Anonim Halk Őiri. Ankara: Akçağ Yayınları.
- MEB. (2017). Müfredatta Yenileme ve Değişiklik çalışmalarımız zerine. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ankara.
- Özensel, E. (2003). Sosyolojik Bir Olęu Olarak Değer. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(3), 217-239.
- Selçuk, A. (2007). Sosyal Bir Davranış Biçimi Olarak Dil. <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr>. 503-507.
- TDK. (2011). Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Türkçe Dersi ğretim Programı. (2018). Ankara: Mill Eğitim Bakanlığı.
- Yaşar, A. U. (2018). Mâniler zerine Tematik Bir İnceleme. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. Elazığ.
- Yazıcı, M. (2014). Değerler ve Toplumsal Yapıda Sosyal Değerlerin Yeri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 209-223.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.